

Skambanti užstalė: vaišių dainos tradiciniuose bendruomenės sambūriuose

VITA IVANAUSKAITĖ - ŠEIBUTIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Apie vaišių dainas folklorinės kultūros kontekstuose prasminga kalbėti mažiausiai iš dviejų lygiagrečių pozicijų: kaip apie neatsiejamą įvairių tradicinių lietuviškosios užstalės sambūrių dalį, tam tikrą dainiškąją jų prasmų (iš)raišką ir kaip apie savitas, iš bendros dainų visumos gerokai išsiskiriančios folklorinės sanklodos kūrinius. Vyraujantys folkloriniai motyvai (*alaus darymas, svečių sukvietimas ir išprašymas, primygtinis raginimas vaišintis „iki dugno“, kaimynų / giminių pašlovinimas* ir kt.) ir atlikimo specifika (dainavimas susibūrus draugėn ir ratu dalijantis vaišėmis bei dainavimą jungiant su tradiciniais užstalės veiksmis) paakina į šias dainas žvelgti ne kaip į folklorinę sambūrių iliustraciją ar „muzikinį“ foną, bet kaip į integralią ir tradiciškai motyvuotą bendruomeninio solidarumo raiškos priemonę. Vaišių dainoms labiau negu kitiems lietuvių dainų klodams būdingas savitu rituališkumu, unikaliomis hiperbolėmis ir specifiniu juoku pasižymintis folklorinių vaizdų pasaulis, tiesiogiai besisiejantis su tradicine užstalės kultūra ir bendruomenės komunikacijos dinamika.

RAKTAŽODŽIAI: vaišių dainos, tradicinė užstalė, bendruomeninis solidarumas, užgėrimas, alus.

APIE VAIŠIŲ DAINAS LIETUVIŠKOJOJE UŽSTALĖJE IR FOLKLORO DARBUOSE

Pradedant ilgesnę kalbą apie lietuvių vaišių dainas ir jų vietą bendruomeninėje užstalėje, dera pasidalyti keletu paaiškinimų ar net pasiaiškinimų, susijusių tiek su šių dainų savitumais, tiek su motyvais, paskatinusiais imtis tokios, lyginant su kitais dainų klodais, negausios ir ne taip jau lengvai apibrėžiamos dainuotinio folkloro dalies tyrimo. Juo labiau kad kalbama apie dainas, kurios, galima sakyti, neturi nieko bendra su dabartine užstale. Dėl įvairių priežasčių pastaraisiais dešimtmečiais ši folkloro dalis palyginti retai tepatekdavo ir į liaudies dainų ar apskritai tradicinės bendruomenės gyvenamosios tyūrų akiratį.

Bendriausiais bruožais dainuotinų vaišių folklorą galėtume nusakyti kaip įvairių bendruomeninių susibūrimų metu skambėjusias dainas, turinčias vaišių ruošimo (pirmiausia – alaus darymo), svečių vaišinimo(si) bei užgėrimo motyvų, išsiskiriančias

išimtinai pakilios nuotaikos skambesiu ir šmaikščiu sąmoju. Dar svarbu pažymėti šių dainų neatsiejamumą nuo bendro tradicinės užstalės papročių ir kodų komplekso, taip pat minėtinas tiesioginis ryšys tarp jų dainavimo intensyvumo ir per sambūrius vartojamų gėrimų kiekio. Susidomėjimas visais šiais vaišių dainų ypatumais bei folklorine jų raiška ir buvo pagrindinis postūmis parašyti šį straipsnį.

Susidaryti tyrimui aktualų išsamesnį vaišių dainų kilmės, gyvavimo, populiarumo skirtinguose Lietuvos regionuose bei motyvų įvairovės vaizdą padeda Lietuvių liaudies dainų katalogo duomenys. Maždaug nuo XX a. vidurio anuometiniame Lietuvių kalbos ir literatūros institute, folkloristams apsisprendus kurti milžinišką tipologinę dainų sistemą, buvo pradėtas ir Vaišių dainų skyriaus kaip Katalogo dalies formavimas. Po ilgos pertraukos vaišių dainų katalogas buvo baigtas ir išleistas atskiru leidiniu. Jame išskirta apie puspenkto šimto nuo vieno iki kelis šimtus variantų apimančių dainų tipų, susistemintų iš per pastaruosius maždaug porą šimtmečių sukauptų rankraštinų tautosakos rinkinių ir spausdintų šaltinių. Atkreiptinas dėmesys, kad į kalbamą tipologinę sistemą buvo įtraukta visa prieinama su užstalės sambūriais temiška vienaip ar kitaip susijusių dainų įvairovė, apimanti tiek senuosius, tiek palyginti naujus kūrinius. Tokiu būdu į bendrą teminę visumą buvo sutelkta gerokai per 8000 vaišių dainų variantų (žr. Ivanauskaitė–Šeibutienė 2010)¹. Iš visos gausos šiame darbe bus pasitelkiama, galima sakyti, nedidelė dalis: vaišių dainų kaip lietuviškosios užstalės folklorinės kalbos pažinimui pirmiausia aktualūs senieji šio dainų klando pavyzdžiai, glaudžiausiai besisiejantys su bendruomeninio solidarumo papročiais. Svarbiu medžiagos atrankos kriterijumi tapo bendrą tradicinės užstalės folklorinį vaizdą labiausiai atitinkančių dainų motyvų identifikavimas, dainų užrašymo laikas, taip pat jų publikacijos senuosiuose dainų rinkiniuose².

Vis dėlto svarbu neišleisti iš akių fakto, jog tipologinė vaišių dainų sistema pirmiausia viso labo aktuali tik kaip tam tikras sutartinis instrumentas, padedantis suvaldyti, kryptingai pasitelkti tyrimams bei visuomenei pristatyti nemažą dainų masyvą, o ne kaip pačios folklorinės kultūros padiktuota norma. Tikėtina, kad nemažai į ją patekusių dainų (pirmiausia minėtini šiam tyrimui svarbiausi užgėrimo, primygtinio raginimo gerti „iki dugno“ ir panašius motyvus reprezentuojantys kūriniai) palyginti dar neseniai buvo integrali konkrečių bendruomeninių švenčių apėiginės visumos dalis ir tik šiai ženkliai aptrupėjus ar išvis nunykus susitelkė į vaišių kaip tiesiog įvairiaprogio vaišinimosi užstalėje dainuotinę „liniją“. Taigi būtų šioks

1 Straipsnyje pateikiant nuorodas į konkrečius vaišių dainų tipus žymimas katalogo tipų indeksas (Vš) ir konkretaus dainos tipo numeris (pvz., Vš 1, Vš 26, Vš 423).

2 Kaip bene daugiausia būdingiausių (su alaus darymu, raginimais vaišintis, užgėrimu, svečių išprašymu susijusių) vaišių motyvų turinčios ir ne vieną šimtmetį gyvuojančios minėtos tokios dainos, kaip *Ką kalbėjo apynėlis* (Vš 50), *Miežis tarė, lauke augdamas* (Vš 64), *Ir paaugo obelėlė birštyvne* (Vš 105), *Bent pripilki, mylimoji* (Vš 120), *Išgėriau septynias, dar gersiu devynias* (Vš 351), *Einu pro kamarą* (Vš 481), *Kinkykit žirgus, jau važiuosim* (Vš 514) ir daugybė kitų.

toks metodologinis nesusipratimas vaišių dainas laikyti savarankiška dainų žanrine grupe – jos sietinos su didele ir marga aplink vaišių stalą besitelkiančių pobūvių įvairove. Progų užstalei suskambėti būta išties daug. Pirmiausia – visos didelės ir mažesnės šeimos ir bendruomenės šventės: vestuvės, krikštynos, taip pat sambariai, didžiųjų darbų pabaigtuvės, vardinės, bičiulių (bitininkystės vienijamų žmonių) susibūrimai, atlidai ir t. t.³ Vis dėlto iš visų jų kaip neabejotinai gausiausias vaišių ir masiškiausias tradicinis bendruomeninis sambūris išskirtinos vestuvės. Jų apeiginio universumo pokyčius nagrinėjusi Bronė Stundžienė pastebi:

[P]iršlybų laikotarpis ir juo labiau pats vestuvių pokylis savo dvasia primena tikrą iš sambarių vaišių paveldėtą puotos vaizdą (į vestuves visi kviestieji taip pat nešasi savo vaises), su nesibaigiančiomis, viena po kitos einančiomis užgėrimo serijomis. Užgėrimus kiekvieną kartą lydėjo vadinamieji etiketiniai dialogai, žodinės užgėrimo formulės, tostai, raginimai ir priraginimai. Iš tikrųjų visa gausi vestuvių auditorija <...> yra priversta būti šio kelias dienas trunkančio vestuvinio šėlsmo, o kartu ir gausių užgėrimų dalyviais, paklūstančiais visiems apeiginio reglamento reikalavimams (Stundžienė 2004: 51).

Nemaža dalis minimą šėlsmą lydėjusių dainų šventinėje užstalėje išliko net ir tada, kai dauguma senųjų vestuvinių užgėrimo apeigų iš ten pasitraukė. Šiuo požiūriu – vestuvinių dainų tapsmo „universaliomis“ vaišių dainomis – sudomino 1913 m. žurnalo „Ateitis“ priede „Mūsų tautinės tvėrybos žiedai“ paskelbtas kuklus straipsnelis „Užgėros Marijampolės apygardoj“. Detaliai aprašydamas suvalkietišku užgėrų nuotakas ir jaunikio pusėse papročius ir seką, jo autorius⁴ į tekstą įpina nemažą pluoštą, kaip jis pats vadina, „užgėrų giesmių“⁵, šiuolaikinėje dainų žanrinėje sistemoje nelaikomų vestuvinėmis, bet, kaip minėjau, patenkančių į vaišių dainų ratą. Čia pat atkreipiamas dėmesys į XX a. pradžioje esmingai pasikeitusį tiek pačių užgėrų apeigos, tiek ją lydėjusių dainų statusą ir dainavimo aplinkos pokyčius:

Šiais laikais užgėros dėl įvairiausių priežasčių jau išėina „iš mados“. Dažniausiai visai nedaromos, bet jeigu ir daromos, tai daugiau tik „dėl formos“; į giesmes maža teatsižiūrima. Tečiau užgėrų giesmės mūsų krašte įgavo kitą reikšmę. Jas dainuoja jaunimas, taip vadinamose „gužynėse“; jos taip pat dainuojamos įvairiose puotose: svečiams atvažiavus krikštynose, vardinėse ir t. t. Čia tai prie alučio ir „šnapselio“ ir dainuojamos visos viršuj paduotos dainelės ir atliekamos visos prie to priklausančios apeigos (Užgėros 1913: 39).

3 Įdomumo dėlei būtų galima paminėti J. Gobio straipsnyje „Aukštaičių vaisės“ pateikiamą bandymą vaišių pagrindu suklasifikuoti visas svarbesnes lietuvių šventes (žr. Gobis 1942: 89–94).

4 Teksto autorystė neaiški. Jo gale pažymėta: „Dainas padainavo Adele Masaičiute iš Borovščyznos, Vilkaviš. aps. Užrašė jos brolis Jonas.“ Tikėtina, kad „brolis Jonas“ ir parašė šį vaizdelį.

5 Kaip tiesiogiai užgėrų metu skambėdavusios nurodomos dainos *Už marelių mėlynųjų* (Vš 106), *Gerk gerk, brolužėli* (Vš 82), *Vivat vivat, kas čia geria* (Vš 109), *O kas šito stiklelio neišgers* (Vš 138), *Tu stikleli krikštolini* (Vš 419) ir daugybė kitų.

Neišvengiamai traukiantis švenčių apeiginiam turiniui, tokio pobūdžio dainos rado savo vietą ir ilgam įsitvirtino bendruomenės užstalės sambūriuose, kur skambėjo kaip neatsiejama ir sparčiai naujais folkloriniais motyvais pasipildanti bendro vaišių retorikos komplekso dalis. Kaip tik tokį tradicinės lietuvių užstalės vaizdą ir fiksavo pirmieji lietuvių folkloro šaltiniai, pateikdami vaišių dainų iš vestuvių, krikštynų, vardinių ir kitokių švenčių aplinkos. Beje, šiuo atveju svarbu atkreipti dėmesį, kad šis dainų kontekstų ir paskirties pokytis laikytinas dar kur kas anks-tyvesnių ir didesnių, ne tik lietuvių tautos patirtų, kultūrinių pervartų dalimi ir sietinas su gerokai platesne bendruomeninio solidarumo apeigų kaita nuo senų-jų aukojamųjų nuliejimų iki vien tik „horizontalųjų“ užstalės dalyvių tarpusavio palabinimų. „Sakralizuotas gėrimo nuliejimas dievybėms ar mitinėms būtybėms, kitaip – jų užgėrimas, laikui bėgant, matyt, redukovosi tik į susigėrimus tarpusavyje, užgėrimo adresatu tapus čia pat esančiam asmeniui“ (Stundžienė 2004: 51; dar žr. Vyšniauskaitė 1989: 112–113; Vaitkevičienė 2003)⁶.

Pats vaišių dainų pavadinimas yra palyginti nesenas ir turi įdomią istoriją, vertą kiek didesnio dėmesio, juolab kad joje galima išvelgti svarbių nuorodų į tokių dainų ir jų gyvavimo kontekstų sąsajas. Kiek pavyko nustatyti, šiandien visuotinai įprastu *vaišių dainų* vardu aptariamoms dainoms lietuvių folkloristikoje ir apskritai viešojoje erdvėje pradėtos vadinti maždaug tik nuo XX a. vidurio. Bene pirmuosius rašytinius šio fakto paliudijimus randame 1954 m. išleistoje „Lietuvių tautosakos rinktinėje“ (LTRn: 144) ir tais pačiais metais pasirodžiusiame naujame Antano Juškos „Lietuviškų dainų“ leidime (JLD I: 13). Abiejuose šaltiniuose jau vartojamas *vaišių dainų* pavadinimas, tuo tarpu vos keletu metų anksčiau publikuotos „Lietuvių liaudies dainų rinktinės“ (1949) autorius Balys Sruoga šias dainas dar vadina *gėrimo dainomis* (Sruoga 2003: 634); jis tai daro greičiausiai laikydamasis tam tikros iš anksčiau besiklosčiusios tradicijos: 1912 m. pasirodžiusiame Aukusti Roberto Niemi ir Adolfo Sabaliausko rinkinyje „Lietuvių dainos ir giesmės šiaur–rytinėje Lietuvoje“ vaišių dainos apibendrintai įvardijamos dainomis „prie gėrimo“ (NS: 87), taip pat ir „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimuose“ A. R. Niemis kalba apie „gėrimo dainas“ (Niemi 1996: 199). Kiek vėliau *gėrimų dainų* pavadinimą rinkosi ir Jurgis Dovydaitis 1931 m. leisdamas „Dainų“ rinkinį (DovD: 179). Minėtinas ir dar vienas iškalbingas pavadinimo variantas: „Prūsijos lietuvių dainose“ (1905) Vilius Kalvaitis vaišių motyvų turinčias dainas skelbia su antrašte „Prie alaus“ (KlvD: 160).

Mums šiandien galbūt kiek netikėtų *gėrimo dainų, dainų prie alaus* įvardijimų tikrai būta neatsitiktinių. Greičiausiai jie tiesiogiai siejasi su pačios anuometinės

.....
6 Prielaida, kad kai kurių užstalės dainų motyvai, kaip ir užstalės ceremonialo žodinės formulės bei specifinės vaišių dalyvių laikysenos, turi išlaikę užkoduotą ir stereotipizuota forma besireiškiančių senųjų užgėrimų apeigų atspindžių, paskatino mitologus pasitelkti jas savo tyrimuose (žr. Vaitkevičienė 2004: 111–112; Laurinkienė 1990: 107–124, 2012: 29).

dainuojančios bendruomenės vartotais tokio pobūdžio dainų nusakymais, taip pat atspindi reikšmingus jų turinio bruožus ir paskirtį – vaišių dainose, kaip matysime ir toliau, neatsiejamai susijęs dainavimas ir vaišinimasis gėrimais (alumi, degtine, rečiau vynu, itin retai midumi), kurie apdainuojami pačiomis įvairiausiomis folklorinėmis moduliacijomis. Kaip pasakytų kraštotyrininkas Vincentas Vaitiekūnas, šios dainos ir alus „surištos neatmezgamu ryšiu“ (Vaitiekūnas 1935: 280). Tuo tarpu tradiciniai valgiai paliesti vos vienu kitu motyvu, lyg prabėgom arba kaip priedas prie dainuotinių gėrimų pašlovinimų. Maža to, vaišių dainų nusakymas per gėrimo (tiek gėrimo kaip produkto, tiek gėrimo kaip veiksmo) kategoriją žymi ir vieną svarbų pačios lietuviškosios užstalės istorijos momentą: dar prieš gerą šimtmetį ne tik dainos, bet ir patys užstalės sambūriai buvo labiau *gėrimų*, o ne *valgių* vaišės⁷. Tradicinės užstalės centre – ne šeiminių nukrautas stalas (kaip žinoma, vyrauta suneštinių vaišių) ir juo labiau ne jo patiekalų įvairovė, o vaišių dalyvius į dainuojantį ratą jungiantys ir visą vaišių ceremonialą įkvepiantys bei rikiuojantys pripildomi ir ištuštinami gėrimo indai – *sklenyčėlė*, *čėrkėlė*, *kėliškėlis*, *stiklelis* ar pan. Pasak sūnaus krikštynomis besiruošusio Žemaitės apsakymo herojaus, „valgyti bus nebus, by tik pasigers svečiai“ (Žemaitė 2001: 359). Kaip taikliai pastebima viename iš negausių vaišių kultūrai skirtų tyrimų, „patiekalų įvairumu bei jų rafinuotumu nebuvo rūpinamasi“ (Gobis 1942: 81), o stalo turtingumą ir šeiminių gerovės lygį reprezentavo įprastinių patiekalų kiekis.

Spausdintuose šaltiniuose aptinkamus vaišių dainų ankstyvuosius nusakymus gyvai papildo ir archyvuiniuose tautosakos rinkiniuose fiksuotos dainininkų ir tautosakos rinkėjų pastabos bei prasitarimai, liudijantys dainavimo ir vaišinimosi alumi ar kitais gėrimais neatsiejamumą: *Gėrimo daina* LTR 2903(47) (apie dainą *Saldus gardus alužėlis* Vš 1); *To prė alos traukdavam* LTR 5171(39) (apie dainą *Iš pustrėčio miežio grūdo* Vš 67); *Dainuodavom prie alaus* LTR 3783(1032) (apie dainą *Prašom, svečiai, kieminėt* Vš 18); *Dainuojama prie gėrimų* LTR 675(76) (apie dainą *Išgerk išgerk, broleli, visą* Vš 111) ir t. t.

Vaišių dainų „vardo“ prasmį peržvalgoje būtį neatleistina neprisiminti bene ankstyviausios iš jų, aptinkamos XIX a. pabaigoje publikuotose A. Juškos „Lietuviškose dainose“. Atskiras užstalės motyvų turinčių daugiau kaip keturiasdešimties dainų skyrelis čia pavadintas *Dajnos uliaunos* (žr. JLD III: 16). Tą patį pavadinimą randame ir „Svotbinėse dainose“ pateiktame A. Juškos užrašytų dainų suskirstyme pagal „būdą“: „Visos dajnos, užrašytos par kun. Antaną Veliuono ir jos apigardoje, pagal ju būdą paskiriamos yra į dajnas svotbines [orig. svotbimas], meilingas, ulaunas, kariaunas, mitologiškas, raudas ir sąmmišias dajnas“ (JSD: XIX). Galima

7 Čia vertėtų prisiminti dar vieną, šiandieninėje kalboje neišlikusį, pokylio ar puotos (taip pat ir vaišių) sinonimą – *gėrynė* (plg. LKŽe pateikiamą šio žodžio vartojimo pavyzdį iš Jono Basanavičiaus pasakų rinkinio: „Ir aš buvau užkviestas ant tos gėrynės, kartu su kitais gėriau, kartu valgiau“).

tik spėlioti, ar su užstale susijusių dainų vadinimas *uliaunomis* buvo populiarus tarp pačių dainininkų (plg.: *Uliadami sugiedam* LTR 3616(194); apie dainą „Aš išgėriau čėrkelytę“ – Vš 361), ar jas šitaip įvardijo A. Juška⁸. *Uliuanas* – tiesiogiai susijęs su *ulioti*, bendrinėje lietuvių kalboje adekvataus atitikmens neturinčiu labai tipišku ir išskirtinio populiarumo lietuvių dainų veiksmožodžiu (jį galima drąsiai laikyti giluminę folklorinę prasmę turinčiu *locus communis*), itin dažnai pasitaikančiu pačiose įvairiausiose klasikinėse liaudies dainose, kai išdainuojamas linksminimasis ir šventiškas, laisvės ir valios turėjimas, tiesiog – gyvenimo džiaugsmas. Atidžiau įsigilinus sukirba mintis, kad dabar visuotinai priprastu pavadinimu tapusios *vaišių dainos* išties ne tas pats, kas *uliaunos dainos*: pastarasis nusakymas lyg ir labiau atveria šių dainų esmę.

Aukščiau paminėtų senųjų spausdintų dainynų turinys atskleidžia, kad *uliaunomis*, *alaus*, *gėrimų dainų* vardais vadintos vaišių dainos sulaukė nemažo pirmųjų lietuvių folkloro rinkėjų ir tyrėjų dėmesio. Tai, kad tiek A. Juškos, tiek V. Kalvaičio, tiek kitų dainų rinkinių sudarytojų stengtasi telkti viešėjimo užstalėje motyvų turinčias dainas į atskirus skyrius bei skyrelius ir pateikti juos šalia daug gausiau fiksuotų ir plačiau žinomų vestuvinių, karinių ar kitų dainų, rodo dar XIX–XX a. sandūroje šias dainas tebebuvus mėgstamas ir populiarias. Vaišių dainų publikavimo istorijoje būta ir intriguojančių momentų. Nedaug trūko, kad greta pirmąkart paskelbtų trijų lietuvių liaudies dainų minėtume ir ketvirtąją – galbūt vaišių – dainą. Pilypas Ruigys „Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjime“ šalia skelbiamų lietuviškų dainų puse lūpų užsimena apie, pasak jo, dar jaunystėje girdėtą ir „vienam šauniam Kauno burmistruui“ priskiriamą dainą „O apvynėli žaliukėli“, kurios turinio nepateikia (Ruigys 1986: 97, 157). Dabar jau vargiai beįmanoma nustatyti, kokią – vaišių, vestuvinę ar dar kokią kitą – *apvynėlio* dainą ar dainas jis turėjo omenyje⁹. Beje, vaišių dainose itin dažnų apynio kaip neabejotino *alaus alter ego* ir analogo auginimo, raškymo, virimo ir pan. motyvai (šiuo požiūriu bene tipiškiausiomis laikytinos dainos „Ką kalbėjo apvynėlis“ – Vš 50 ir „Oi apvynėli, tu aukštabūdi“ – Vš 53) savitomis variacijomis – dažniausiai sukuriant apynio ir jaunamartės paralelę – skamba ir vestuvinėse dainose (plg. dainas „Apvynėli žaliasis“ – V 2106, „Aš padariau alutėlį – V 1502, taip pat vestuvinę sutartinę „Apvynėli, taduja“ – V 1795 ir kt.).

8 *Uliaunomis* vaišių dainos pavadinamos ir XX a. pradžios folkloro tyrimuose (žr. Biržiška 1919: 41).

9 Nemažą susidomėjimą šiuo P. Ruigio lakonišku prasaritarimu rodo tai, kad jis nepraslydo pro akis nei savaip jį supratusiam Simonui Daukantui („Jis [P. Ruigys – V. I.-Š.] metusi 1698 budams Kauni diel Bazniežės reikalų, išklauses Kauno Burmistro doktersy dajnioujentes <...>. Pats buk Burmistros dajniawęs jam apvynėli“ – DDŽ: X), nei Mykolui Biržiškai. Pastarasis netgi labai rimtai ir entuziastingai įsitraukė į bandymus išsiaiškinti, kokį iš tikrųjų – *uliauną* ar vestuvinę – *Apvynėlį žaliukėlį* P. Ruigys galėjęs girdėti dar XVII amžiuje (žr. Biržiška 1919: 41–42). Išsamesnį *apvynėlio* dainos paminėjimo P. Ruigio veikale išaiškinimą žr. „Tyrinėjimo“ 195 komentare (Ruigys 1986: 444).

Kalbant apie vaišių dainų paplitimą įvairiose Lietuvos srityse, ryškėja viena tegu ir ne visuotinė, tačiau nuosekli tendencija (ją pasekti padeda minėtame vaišių dainų kataloge pateikiami dainų užrašymo duomenys): didesnio populiarumo šios dainos sulaukė vadinamuosiuose naminio alaus regionuose. Šio gėrimo gamybos tradicijas ir kultūrinės vartojimo prasmes tyrinėjusių mokslininkų ne kartą pastebėta, kad „salyklinis alus, kaip savito valstiečių verslo produktas ir svaiginimosi priemonė, XIX ir XX a. etnokultūrinę reikšmę įgavo tik šiaurės rytų, vidurio Aukštaitijoje ir, iš dalies, šiaurės Žemaitijoje, kur susiklostė jo gamybos ir, svarbiausia, vartojimo tradicijos“ (Mardosa 2007: 44; taip pat žr. Laurinkienė 2012: 18). Taigi vaišių dainų populiarumo „žemėlapis“ dažniausiai sutampa su naminio alaus paplitimo geografija, o tai dar kartą patvirtina „neatmezgamą“ vaišių dainų ir alaus ryšį. Savitai vaišių dainų populiarumą atspindi duomenys iš Mažosios Lietuvos. XIX a.–XX a. pradžioje lietuvininkų kultūros, o ypač kalbos tyrinėtojai (Augustas Schleicheris, Eduardas Gizevičius, Otto Glagau, Vilius Kalvaitis ir kt.) savo darbuose fiksavo užstalės dainų, dažnai pateikdami jas kaip stebėtų ir aprašytų bendruomenės švenčių dalį, todėl nemažai ankstyvųjų vaišių dainų publikacijų sietinos kaip tik su šiuo regionu.

DAINŲ UŽSTALĖ KAIP IDEALI BENDRUOMENĖS SANTARVĖS ERDVĖ

Sekant tyrimui pasirinktos idėjos – vaišių dainas interpretuoti kaip dainuotinę bendruomeninių sambūrių tradicijos raišką – sklaidą, itin aktualus tampa žvilgsnis į bendrą, būtent nuo dainavimo stipriai priklausomą, įvairiomis progomis susibūriancios tradicinės užstalės atmosferą, šiuo atveju pagrindinį dėmesį sutelkiant ne į neabejotinai apeigines sambūvių ištakas, o į apibendrintą ir universalią (būtų galima sakyti – horizontaliojoje kultūrinės kasdienybės paradigmoje išsidėsčiusią) pozityvaus subuvimo draugėje realybę. Straipsnio pavadinime pasitelktas *skambančios užstalės* leitmotyvas svarbus ne vien kaip nuoroda į tiesioginį dainų skambesį; juo norima atkreipti dėmesį į apskritai intensyvų bendruomeninių sambūrių daugiabalsumą. Skambėta ne vien dainų, bet ir raginimų bei priragininimų vaišintis, užsveikinimo šūksnių, kalbų, alaus vis labiau garsinamo juoko ir klegesio, ištuštėjusios statinės ir kitų indų dunksėjimo kaip vaišių pabaigos ženklų – viso to bendro šurmulio, iš kurio ir atpažįstama tradicinė užstalės santalka. „Stalas visuomet nurodo gausesnį žmonių sambūrį: prie stalo galima sėstis derybų, gedulingų pietų arba galima drauge traukti dainą“ (Dambrauskas 2013: 8). Nesvarbu, kokia proga bendruomenė susitelkia užstalėje, jau vien pats jos buvimas drauge, dalijantis gėrimais ir valgiais, giedant, meldžiantis ar dainuojant, yra šventė plačiausia šio žodžio prasme, t. y. intencija švęsti patį gyvenimą. Michailo Bachtino žodžiais, puotaviu, vaišėmis visada švenčiama pergalė, ir ši pergalė yra universali bei didinga –

tai gyvenimo pergalė prieš mirtį (Бахтин 1990: 312). Štai kodėl vaišinimasis ir tamsus liūdesys – nesuderinami dalykai. Tradicinės užstalės sambūriams būdinga savita, labiau linksminimosi negu linksminimo atmosfera. Juose esama subtilaus teatrališkumo, gal net karnavališkumo (apie tai kiek daugiau bus kalbama aptariant dainuotinius raginimus vaišintis), tam tikro vaidmenų pasiskirstymo (priklausomai nuo vaišių dalyvių ir progos), įsijautimo į bendrą čia pat kuriamą džiugiai pakilią, dažnai net euforišką atmosferą. Akivaizdu, kad šis vaidybiškumas, kaip ir pats vaišinimasis, sukasi ratu, susiedamas visus užstalės dalyvius, ir neturi, tiesiog iš principo nenumato stebėjimo ir vertinimo iš šalies. Pašaliniais tapusiems, t. y. ne taip, kaip reikia geriantiems (dar blogiau – išvis atsisakantiems gerti), o ypač ne taip dainuojantiems, nurodoma vieta anapus užstalės ribų, šį atskyrimą ne išsakant tiesiogiai (tai nuskambėtų perdėm asmeniškai), o išdainuojant – pasinaudojant folklorinės tradicijos teikiama kur kas daugiau pasakyti leidžiančia universalia raiška: *Kas moka dainų dainuotie, Tam alaus ir šnapso duotie, Kas nemoka pritartytie, Reiks per duris išvarytie. Kas nemoka štukavotie, Tas po suolu pakavotie* LTR 2755(10); *Kas gražiau padainuos, Tam alučio daugiau duos, Kas nemoka dainuot, Tam palenkus sprandan duot* LTR 3787(330); *Alaus skanaus Dainuotuojam, Cibulės, česnako, Iš pypkės rasalo – Vėpsotuojam* LTR 4950(49).

Užstalė suburia *savus* arba *savais* padaro visus susibūrusiuosius. Visuotinio susitaikymo ir interesų bendrumo atmosfera čia yra absoliučiai būtina. Nesutariantys, o juo labiau vienas kito nekenčiantys žmonės negali nei dalytis vaišėmis, nei sutarti dainuodami. Maža to: pati užstalė neretai veikia kaip susitaikymo erdvė. „Ta proga [Sekminių vaišių – V. I.-Š.], būdavo, susitaiko kaimynai, kurie tarpusavy nesugyvena, arba moterys, kurios liežuviais plakasi“ (Buračas 1993: 265). Vaišių sambūrių būta kaip idealios terpės pozityviems ryšiams atkurti, atsiprašyti, čia pat šį abiem šalims palankų veiksmą sutvirtinant – *aplaistant* užgėrimu, susigeriant vardan suartėjimo (plg. Šmitienė 2000: 183). Tai lyg rankos padavimas po ilgos nesantaikos ir nesilabinimo, puiki galimybė bendruomenės akivaizdoje atkurti ryšį ir toliau gyventi santarvėje.

Sėdėjimas už stalo vaišių dainose yra iš esmės kitokio pobūdžio veikla, negu tvirtai folklore prigijusių ir gana dažnai dainose, ypač vestuvinėse, aptinkamų susimąstymą, laukimą, ilgesį išreiškiančių *sėdėjimo už stalo* ir *rymojimo ant rankų* folklorinių formulių diktuojamos laikysenos (plg. Stundžienė 1999: 97; Мальцев 1989: 119). Už vaišių stalo (beje, dainose nepamirštama suminėti būtinųjų jo folklorinių atributų – baltumo, lygumo, gražumo...) rymoti netenka ir neleistina, čia linksminamasi, džiaugiamasi kitais ir savimi, atrodo, be perstojo vaišinamasi ir dainuojama, stalas *išlyginamas* vaišių dalyviams paklūstant raginimams tinkamai gerti, per jį skambiai paridenama būtinai iki dugno išgerta taurė: *Oi, kieno ciej balci stalai, Margi gražūs kupkėlėliai, Pilni vynelio jau pripildzyci?* LTR 412(48); *Stalaliai užciesci,*

Sveteliai sukviesci. Gerkim, uliavokim, Dziewu dėkavokim LTR 1572(254); *Už stalo sėdau, Gražiai dainavau, Alutį gėriau, Raudona buvau* LTR 1192(46); *Nelygus stalielis – Neslenka stiklelis, Obliuosim stalelį, Kad slinktų stiklelis. Nei obliuoti nereiktų, Kad stikliuką išgertų* LTR 3226(101); *Risk risk ristinėlį, Versk unt šono kieliškėlį, Ok vivo, gerk visų!* LTR 2872(211); *Dzingu dzingu į stalą mušdams, Kluku kluku į kaklą pildams* LTR 2072(28). Užstalėje patiriama laimė dainose prilygsta tikrajai gyvenimo pilnatvei: *Aš už stalo, už stalelio, Už krikšpolinio stiklelio Kaip paukštukė rojui Arba linksmam gojui* LMD III 199(80). Šitaip dainomis tarsi atsiliepiama į universalią, daugelio tautų folklorinei kultūrai būdingą nuostatą užstalę įsivaizduoti kaip tam tikrą šventės anapusių atspindintį pastovų lokusą (Морозов, Слепцова 2004: 51; plg. Байбурин, Топорков 1990: 121), padedantį kurti idealų menamą rojaus pertekliuje gyvenančios bendruomenės modelį. Vaišių dainos skleidžia šviesų ir išsvajotą bendruomeninio buvimo draugėje vaizdą, nuolat stiprinamą nesibaigiančių užstalės dalyvių sveikatos ir gerovės linkėjimų, (už)sveikinimų, tarpusavio pašlovinimų. Jos visiškai nemato reikalo kaip nors skaitytis su tikrove, kurioje greičiausiai būta visko (nuo nusigėrusiųjų vaidų ar muštynių iki namie pravirkdytos šeimos), ar juo labiau ją vaizduoti¹⁰. 1893 m. Mečislovo Davainio-Silvestraičio Žemaitijoje užrašyta vaišių daina, pasak jo, dainuota „gaspadoriui svetius išleidot“¹¹, skamba lyg folklorinė odė tobulai užstalei, lyg dainiškasis jos šiaupinės realybės ir anapustinės idealybės vaizdų *summa summarum*: *Kaip linksmas laikas, Kaip saldi diena, Kad mes draugystėj Sėdam šiandieną. Sveteliai brongūs, Širdies patieka, Nebgalem geisti Daugesniai nieka. Jūsų buvimas, Jūsų daineles Par labai linksmin Mona numelius. Sveteliai brongūs ... Išklausk, Pone, Ir mus vyšunčius, Užlaikyk sveikus Keliu einunčius.*

.....

10 Kaip tik šiuo požiūriu būtų galima suformuluoti vieną esminių skirtumų tarp vaišių dainų ir XIX a. sparčiai ir kryptingai kurtų bei platinų didaktinio pobūdžio dainų, smerkusių girtuokliavimą, moralais ir grūmojimais auklėjusių bendruomenę. Nors kai kuriais atvejais ir galimas „paviršinis temų sutapimas“ (Ūsaitytė 2002: 26), vis dėlto akivaizdu, kad vaišių dainos ir vadinamosios dainos apie girtuoklystę priklauso iš esmės skirtingoms folklorinės kūrybos sistemoms. Vaišių dainoms nebūdingas moralizavimas, žvalgymasis iš šalies ir kategoriškas vertinimas. Tai, žinoma, daugiausia lemia jų pavaldumas sakybinei tradicijai. Sąsajos su rašytinės kultūros nulemtu stebėtojo, aprašinėtojo, „trečiojo asmens“ pozicija (itin būdinga minėtoms XIX a. didaktinėms dainoms) užčiuopiamos tik kada ne kada. Vienintelis į skambančią užstalę įsileidžiamas vertinimas yra vertinimas juoku ir sąmoju. Donatas Sauka, atkreipęs dėmesį į vaišių dainų juoko specifiką, ją linkęs nusakyti kaip nuginkluojančio nuoširdumo ir įsilinksminusio žmogaus gebėjimo pasijuokti iš savęs derinį: „Vaišių dainose – atlaidumas ir nepriekaištaujamas supratimas. Įsilinksminęs žmogus pamiršta išdidumą ir geraširdiškai dovanoja sau. Nėra tai vien juokavimo, šventinio džiūgavimo aitra, šurmulys. Tai nuginkluojąs nuoširdumas, kuris be jokio moralizavimo, be stačiokiško atžagarumo, lengvai, beveik žaismingai, su išmintingu šypsuliu leidžia pasijuokti iš savęs paties“ (Sauka 1970: 329). Besijuokiantis iš savęs (o ypač besijuokiantis dainomis) visuomet turi daugiau galimybių paskleisti aplink save džiugesį ir užkrėsti juo kitus.

11 Kituose šios dainos užrašymuose nurodoma, jog tai esanti „giesmė ant parsiskyrima“ (LMD I 54/166/).

Sveteliai brongūs ... Kad mes sueitumem, Kur piemuo vienas, Ir ten giedotumem Par visas dienas. Sveteliai brongūs ... Garbė būk Dievui, Aukščiausiam Tėvui, Garbė būk Sūnui Ir Dvasiai Šventai. Sveteliai brongūs ... Gerkem pakarčiui, Pauliavokem, Niekur nebeikem, Čia pat nakvokem. Sveteliai brongūs ... LMD I 1016(22).

DARYTI, KAIP LIEPIA DAINA: DAINUOTINĖ VAIŠIŲ GRAŽBYLYSTĖ

Eduardui Gizevijui, apie XIX a. vidurį dalyvavusiam tilžiškių lietuvininkų vestuvėse, didelį įspūdį paliko vienas įsisiūbavusių užstalės linksmybių epizodas:

Iš to rimtumo, su kuriuo buvo dainuojama, galėjai suprasti nė vieną dainininką nesant girtą: visi tebuvo pernelyg širdingi ir nuoširdžiai linksmi. Beje, vėliau kilo tarp nedalyvavusių užstalės dainose dviejų gana įkaitusių vyrų šioks toks vaidas, kurį, vos tik spėjusį garsiau suskambėti, tiek užtrenkė tuojau užtraukta daina, jog galėjo juodu sakytis vienas antram, kas tik šauna į galvą, o vis tiek nė vienas nebūtų išgirdęs nė žodžio. Dainuojant posmą „Imk stiklėlį į rankelę“, abudu vaidininkai, rodydami gerą valią ar iš įpratimo, pakėlė savo stiklus, išgėrė vienas į antrą, kaip liepia daina, ir, dainos paveikti, kadangi užgėrus reikia pasibučiuoti, tuojau puolė vienas antram į glėbį ir, iš širdies susitaikę, abu smagiai įniko traukti priedainį¹² (Gizevijus 1970: 157; išretinta cituojant – V. I.-Š.).

Didžiojo lietuvininkų bičiulio paliudijimas gali tapti kaip reta tinkamu leitmotyvu gilinantis į vaišių dainų ir užstalėje susibūrusios bendruomenės laikysenų sinchroniškumą bei vienovę. Ką reiškia anuometinių vaišių dalyviams įsiklausyti į dainuojamų dainų paliepiamus ir jiems paklusti? Pirmiausia – kaip tik tokį vaizdą stebėjo E. Gizevijus – „rodant gerą valią“ arba „iš įpratimo“ nustatyta tvarka („kaip liepia daina“) imti gėrimo indą į rankas ir išgerti iki dugno. Taip pat vaišių dainos „liepia“ apversti išgertą taurę arba paristi ją stalu (taip galutinai įrodant, kad išgerta tikrai iki dugno, ir skambiai perduodant gėrimo teisę užstalės kaimynui), pažadėti¹³ kitam, šalia sėdinčiam viešėtojui. Jeigu reikėtų išskirti pačius būdingiausius

12 Galima manyti, kad E. Gizevijus šiuo konkrečiu atveju lietuvininkų užstalėje greičiausiai bus girdėjęs dainą *Bent pripilki, mylimoji* (Vš 120), dainuotą būtent Mažojoje Lietuvoje. Žinomi septyni jos variantai, vienas užrašytas su melodija. Ši daina užfiksuota ir senuosiuose spausdintuose dainynuose (žr. NLV 318; JLD 1292; Klvd 335).

13 Pa(si)žadėjimas pripilti ir paduoti taurę užstalės kaimynui vaišių dainose minimas dažnai: *Išsigerki, Mano miela, Ei, gyvoj, gyvoj tu, Gyvoj visa draugė! Pripilk kitą, Kam žadėjai, Ei gyvoj ...* JLD 1344; *Kiek lašelių, tiek stiklėlių, Širdužėje laikomasis. Atiduok vėl, kam žadėjai, širdužėje laikomasis* NLV 318; *Jau aš jauna bėdoje, Kad čerkelė rankoje. Nėr kur man padėt, neturiu kam pažadėt* LTR 205(235). Ryški sąsaja ir su žadėjimu kaip pažadu, kurį privalu išpildyti, ir su priederme žadėti, t. y. linkint lemti gera savo artimui. Iš pirmo žvilgsnio tiesiog žaismingai nuskambantis užstalės pasižadėjimas

ir įspūdingiausius, glaudžiausiai su vaišių ceremonialu susijusius dainų motyvus, neabejotinai pirmiausia būtų privalu kalbėti apie dainiškuosius raginimus vaišintis, vadinamuosius *musijimus*¹⁴. Čia pat šlietūsi šmaikštumu (kai kuriose dainose primenančiu apeiginį barimą, koneveikimą) pasižymintys vaišių prašymai-reikalavimai bei su sambūrių pabaiga ir jai priderančiais ritualais sietini svečių išprašymai dainomis ir įvairiais simboliniais veiksmais. Visus šiuos motyvus telkiančios dainos kartu su žodinėmis užgėrimo formulėmis ir sudaro aktyvųjų tradicinės užstalės „stuburą“, atveria tikrąjį folklorinės vaišių komunikacijos vaizdą.

Tai, kad įvairūs dainuotiniai raginimai vaišintis buvo išskirtinis ir masiškas lietuvių užstalės reiškinys, yra pastebėjęs ir tuo nusistebėjęs ne vienas tyrinėtojas. „Gėrimas iki dugno, gėrimas už bausmę (pro poena) ir užgėrimas vyksta ne kitaip, kaip su tokia tarsi buršiška daina. Po paskutinės strofos suskamba *sveiks!*, arba *gerk sveikas!*, arba *ant sveikatos!*, kreipiamas arba į visus, arba tik į vieną kurį (kaip „smollis“), pasakant jo vardą“ (Glagau 1970: 238). Kaip žinoma, tradicinė lietuvių užstalė neturėjo kai kurių kitų tautų kultūrose (paprastai pavyzdiniu šia prasme laikomas Kaukazo regionas) išskirtinę vietą užimančios bent kiek labiau išplėtotos tostų tradicijos (Jasiūnaitė 1999: 37–38). Ar nebus jos vietą visiškai kryptingai ir natūraliai pasisavinę gausūs dainuotiniai užgėrimai ir svečių, šeiminių, gėrimų ir net jų indų pašlovinimai? Tai būtų visiškai dėsninga tendencija, žvelgiant iš bendro lietuvių, kaip savo kultūrinėje saviraiškoje akivaizdžiu prioritetu dainas ir dainavimą pripažįstančios tautos, bendruomeninio solidarumo raiškų konteksto¹⁵. Vaišių dainų gausa ir – tegu ir fragmentiškai – fiksuoti jų atlikimo kontekstai perša mintį, kad išraiškingesnėms kalboms užstalėje tiesiog vargiai ar būta laiko bei poreikio. Skambančioje užstalėje papročiai, vaišių dalyvių tarpusavio santykiai tarsi perkeliama į dainiškąją sritį. Visi svarbūs veiksmai yra išdainuojami ir bedainuojant atliekami. Apstu liudijimų, kad per vaišes ratu leidžiant gėrimo indą kiekvienam užgeriamajam būdavo sudainuojama visa viena ar kita iki dugno išgerti raginanti daina (plg.: „Ir vėl kartoja [dainą *Gerk gerk, pijonyčia, pilną* Vš 112] nuo pradžios sekantysis. Taip kartoja, kol visi svečiai, sėdintieji apie stalą, išgeria ir išdainuoja“ – LTR 338(497); „Vienas stiklelis eina iš rankų į rankas aplink stalą, ir ties kiekvienu gėrėju išdainuojama visa daina [*Tu stikleli krišpolini* Vš 419]. Ties sekančiu gėrėju dainuojama vėl visa daina iš pradžios“ – LTR 675/70/). Tokie ir panašūs vaišinimosi virazai šiandieniniam žmogui visiškai pagrįstai keltų klausimą, kiekgi laiko galėjo užtrukti kad ir vieno

skatina žvelgti giliau ir prisiminti svarbias šio veiksmo prasmes. Kas pa(si)žadėta, tas neatšaukiama ir turi būti įvykdyta. Plg. *žadėti* reikšmes: *skirti, lemti; gydyti užkalbant* ir kt. (žr. LKŽe).

14 Lenkiškos kilmės žodžio *musyti* (plg. *zmusic – versti, raginti, skatinti, siūlyti*) vaišių dainose nerasisime, jis dažnai vartotas šnekamojoje užstalės kalboje.

15 Tokio pobūdžio prielaidos prašyte prašosi būti patikrintos kaimyninių tautų vaišių dainų ir užstalės papročių aplinkoje.

užgėrimų rato apsisukimas aplink stalą, ypač jeigu pobūvio būta masiškesnio, o dainų – nebūtinai trumpų¹⁶.

Dainuotiniai raginimai išgerti pribloškia savo dinamika, džiaugsmingumu ir tolia beribe gražbylyste, kad, rodos, imsi ir suabejosi, ar jie tikrai sukurti tos pačios „prakeiktų lyrikų“ tautos, kurios folklorui būdingas vien „tapradis liūdėjimas, nesibaigiamas ilgėjimas, neišbrendama gėla – su tyliais prošvaisčiais kitokios būties“ (Sruoga 1927: 9).

Plačiausia bendruomeninio solidarumo raiškos būdų prasme vaišintis raginančios dainos atlieka tą pačią funkciją kaip ir žodinės užgėrimo formulės, itin ne-gausiuose verbalinės vaišių ritualų raiškos tyrimuose dar vadinamos užgėrimais, užsveikinimais, užgeriamaisiais žodžiais ar etiketo formomis (Jasiūnaitė 1999: 35; Elisonas 1935: 27). Ir vienomis, ir kitomis siekiama tradiciškai deramai priraginti užstalės dalyvį išgerti jam skirtą gėrimą. Mums, žinoma, labiausiai rūpi, kokiomis folklorinėmis priemonėmis tai realizuojama. Visoms užgėrimų dainoms bendra tai, kad savo eilės lūkuriuojantis būsimasis gėrėjas pilte apipilamas dėmesiu ir pašlovinimais. Prireikus jis užjaučiamas kaip patekęs į „bėdą“, nes turįs ieškoti, kam toliau perduoti taurę, gėrimą žibančiame inde laikančios jo rankos, žinoma, pačios balčiausios, o pats statusas vertas aukščiausios prabos dainiškųjų epitetu: *Pilu stiklėlį tau velydamas Ir iš širdelės tau vierydamas* PKD 26; *Mūsų kaimynui bėda yra, Sklenytėla rankoj yra. Jis nežina, kur padėt, Žad kaimynui pažadėt, Ok vyva, gerk visą* LTR 3783(581); *Gerk, broleli mylimasis, Bijūnėli raudonasis. Kaip šitą išgersi, Liustužį pakelsi, Ak vivat vivat, Ciela kompanija* LTR 270(801); *Oi, už marių mėlynųjų Lelija žydėjo, Ant brolelio baltų rankų Stiklelis žėrėjo. Oi, už marių mėlynųjų Lelija pavyto, Ant brolelio baltų rankų Stiklelis pranyko* LMD III 142(20).

Raginimai išgerti neatsiejami nuo tiesiogiai ar menamai išreiškiamų linkėjimų. Kaip žinoma, iš visų žodinių užsveikinimo formulių dažniausi yra su sveikata susiję linkėjimai (plg. etiketinius dialogus: – *I sveikatą. – Ačiū, dėkui; – Ant sveikatos. – Dėkui; – Už visų sveikatą. – Ačiū* ir pan. (Elisonas 1935: 34; dar žr. Kavaliauskaitė, Sutkaitis 2006: 31)). Senųjų užgėrimo apeigų tyrimuose pastebima, kad „sveikatos linkėjimas užgeriant yra linkėjimas išlikti nepalietam, nesužeistam ar nesužeidžiamam, būti tvirtam ir atspariam“ (Vaitkevičienė 2003: 12). Įdomu, kad vaišių dainose aptinkamas ištis gausus užgeriamųjų linkėjimų arsenalas pasižymi savita, sakytu-me, dainiška ir dainavimui pritaikyta išraiška. Tiesioginių sveikatos ir visokio gėrio

16 Kai kurios ankstyvuosiuose šaltiniuose užfiksuotos vaišintis raginančios dainos tiesiog stublina itin nuosekliomis sąsajomis su vaišinimosi laikysenomis: *Ben pripilkie, mylimoji, Širdužėj laikoma. Imk stiklėlį į rankelę, Širdužėj laikomas. Prie burnelės, mylimasis, ... Iki dugno, mylimasis, ... Ben pariskie, Nenumeskie ... Ben pripilkie, mylimasis, ...* Klvd 335; *Ant sveikatos, brolužyčiai, runda, Ryluži railuži, runda. Atsistokim, brolužyčiai, ... Susidaužkim, brolužyčiai, ..., Iki pusės, brolužyčiai, ... Susidaužkim, brolužyčiai, ... Iki dugno, brolužyčiai, ... Susidaužkim, brolužyčiai, ... Atsisėskim, brolužyčiai, ... Prispilkim, brolužyčiai, ...* NPrBl 8: 177.

linkėjimų jose nėra daug, užtat vyrauja iš pirmo žvilgsnio lietuviškojoje folklorinėje aplinkoje gal net kiek egzotiškai atrodantys vadinamieji *vivatai*, t. y. daugelyje dainų ritmingo ir triukšmingo priedainio funkciją atliekantys šlovinamieji, gyvuoti ir klestėti linkintys šūksniai ar ištisos jų tirados¹⁷: *O tu sveikas, žmogutėli, oi vivot, Oi vivot, oi vivot, žmogutėli, oi vivot, Išgerk šitų kieliškėlių, oi vivot, Oi vivot, oi vivot, išgerk šitų kieliškėlių* LTR 2013(20); *Gerk kielišką ligi galo, Vivat, kompanija, Vivat vivata, Vivat, kompanija* LMD I 421(38); *Gerk gerk stiklą į dugną Už visų sveikatą, į savo žyvatą, Už visų sveikatą, į savo žyvatą, Och vyvot, och vyvot* LTR 3234(170) ir t. t. Greta jų rikiuojasi kiek retesni gyvavimo linkintys lietuviškos kilmės imperatyvai: *Tu išgersi norėdama, Aš pripilsiu mylėdama. Ei, gyvoj gyvoj, Į patį dugnelį* JLD 1037.

Išskirtinis ir griežčiausias dainiškųjų raginimų priesakas kiekvienam gėrėjui – išgerti iki dugno nepaliekant nė lašo, o neretai dar ir ištuštintą taurę apversti ar paridentu stalu. Savo ištakomis jis neabejotinai siejasi su daugeliu tautų būdingomis ir, tikėtina, labai senomis bendruomenės solidarumo tradicijomis. Taip pat gali būti, kad čia veikia ir bendras kultūrinis imperatyvas, skelbiantis, jog apskritai nevalia svečiuojantis ko nors neišgerti ar nesuvalgyti iki galo (plg. Байбурин, Топорков 1990: 151). Pačiais gražiausiais gėrėjų epitetais ir pašlovinimais apipinti raginimai išgerti iki dugno mūsiškėse vaišių dainose neabejotinai skamba kaip užstalės gražbylystės viršūnė: *Mūs seselė – gėrėjėlė, Jos rankelės – ėmėjėlės. Išgerk tą stiklėlį Į dugnelį ir visą* JLD 1029; *Išgerk išgerk, Berneli, išgerk, Nepalik bitelai Nei bicinėliui. Ras ras bitelė Vyšnių sodely, O bicinėlis – Rūtų daržely* LTR 3444(28); *Gerk, sesele mano, Jei malonė tavo, Ei, gyvoj, gyvoj, Į patį dugnelį! Kai tu tą išgersi, Aš kitą pripilsiu ... Tu išgersi norėdama, Aš pripilsiu mylėdamas ...* JLD 1037; *Išgerkie vynužį Į dugnužį, Parytėk stiklužį Per stalužį. Tai ritas stiklužis Skambėdamas, Nuėjo vynelis Dziumbėdamas* LMD I 1019(259); *Išgėrė stiklėlį Ik dugneliui, Parito stiklėlį Per stalelį. Gerdama seselė Patrapsėjo, Stiklelis rankelėj Suskambėjo* MtG 4: 107; *Ir pripyla mylėdamas Taip saldžiai, taip gardžiai, Ir išgėrė norėdamas Lig dugniu, lig dugniu. Risk risk ristinėlį¹⁸, Versk unt šono kieliškėlių, Ok vivo, gerk visų!* LTR 1840(26).

Ir nors akivaizdu, kad XIX a.–XX a. pradžioje užstalės sambūrių dalyviai visą šį gėrimo ceremonialą vykdė, prisimenant E. Gizevijaus mintį, labiau iš įpratimo ar

17 *Vivat* kildinamas iš lotyniškojo sveikinimo šūksnio *vivat* – „tegyvuoją“ (žr. LKŽe)

18 Lingvistė Birutė Jasiūnaitė, tirdama tradicinių vaišių linkėjimus, atkreipia dėmesį į seną vaišių kalbos žodį (pasak jos, būdvardį) *paristinis* (Jasiūnaitė 1999: 39). Akademiniis „Lietuvių kalbos žodynas“ pateikia daugiau įdomių duomenų. Jame fiksuotas *paristinis* – raginamasis gėrimas, kai išgėrus paritamas stiklelis, ir *ristinis* – kas paritama (žr. LKŽe). Vaišių dainos lyg ir teiktų pirmenybę pastarajam, plg.: *Risk risk ristinėlė, Vožk ant stalo skleinytėlę Pakarčiui pakarčiui* LMD I 368(115); *Ristum ristum po ristinį, Keliškėlių krištolinį In dugną, in dugną* LTR 1071(38) ir kt. Šioje vietoje tinkama proga prisiminti apskritai labai dažnai užstalėje skambėdavusius veiksmožio *risti, ridenti* vedinius kaip ekspresyvų *ratu* keliaujančių užsveikinimų imperatyvą: *Ristum ristum ristumėlį Iš to mažo kieliškelio Taip saldžiai, taip gardžiai* LTR 1554(211a); *Kai patiko, Ir parito, Parito, parito, Stalu krūžą parito* JLD 1025. *Ir išgėrė iki galo, Ir parito tauragėlę, Nu vivat, nu vivat!* LMD I 915(81).

geros valios, džiaugsmingo buvimo draugėje, giluminė ritualinė jo intencija taip pat buvo gaji. Gėrėjas privalo priimti visą taurę iki paskutinio lašo, nes tik tada užgėrimo ritualas, sudarytas iš tariant ar dainuojant pasakomo užsveikinimo ir išgėrimo veiksmo, papildyto taurės apvertimu ar paridenimu, bus atliktas tinkamai, t. y. taip, kad sveikatos ir gyvavimo linkėjimui išsipildyti būtų sudarytos visos sąlygos.

Žvelgiant į tradicinę užstalę ne iš senųjų apeigų, o iš gerokai vėlesniais laikais susiformavusių bendruomeninių sambūrių kaip pozityvaus ir džiugaus buvimo drauge pozicijų, nesunku pastebėti, kad skambančioje vaišių užstalėje vyksta tarsi koks ypatingas savitai tradicijos surežisuotas vaidinimas, kurio scenarijus supintas iš dainų, žodinių užstalės formulių ir visa tai atitinkančių susirinkusiųjų gestų ir įvairių kūno laikysenų, o atlikėjai puikiai išmano savo vaidmenis ir mielai į juos įsijaučia. Šeimnininkus jų statusas įpareigoja būtinai ir atkakliai raginti vaišintis, svečių priedermė – pasitelkus tam tikrą retoriką, kaulyti vaišių ir tuo pat metu neskubėti gerti ar valgyti laukiant ir tikintis dar didesnių *musijimų*. Etnologės Angelės Vyšniauskaitės pastebėjimu, „neskubėjimas taurelės išgerti, vienų raginimas, kitų atsikalbinėjimas – tai irgi lietuviško vaišių ritualo savitumas“ (Vyšniauskaitė 1989: 114). Vaišių dalyviams dera, net privalu, girti arba peikti vaišes ir jų šeimnininkus. Taip pat būtina dainomis hiperbolizuoti pačią užstalę, net savo galimybes daug ar mažai „pakelti“. Iš viso to ir susikuria specifinė, nuotaikinga, atpalaiduojanti ir širdis džiuginanti vaišių atmosfera, o kartu deramai realizuojamas tradicinis užstalės kanonas. Priešingu atveju – jeigu mažai raginta, nedaug dainuota ar nepakankamai linksmintasi apskritai – vaišės suvokiamos ir įsimenamos kaip neįvykusios, net jei jose nestigo nei valgių, nei gėrimų¹⁹.

Užstalės ritualų kartotėje būta ir tam tikra prasme prievartinių, radikalių vaišingumo laikysenų. Ne vienas apie vaišių tradicijas rašęs tyrinėtojas atkreipė dėmesį į jau nebe raginimą vaišintis, o priverstinį svečio girdymą ir net bendruomenės toleruotas tam tikras „bausmes“ atsisakantiems, laiku nesusėjantiems ar iki dugno neišgeriantiems: „Prašomasis [dainuojant *Ir parodyk, ir parodyk Stiklinėlės dugną – V. I. -Š.*] turi išgerti stiklą, kol daina išdainuojama. Neišgersi – dainą vėl kartos. Dar nepaklausei – ims ir suvers alaus stiklinę už kaklo arba ant galvos! (Vaitiekūnas 1935: 281). J. Gobio pastebėjimu, „[k]ai kuriuose naminio alaus kaimuose nege-

19 Nepakankamas, todėl sumenkinąs net ir turtingas vaišes, šeimnininkų raginimas vaišintis (nors greičiausiai taip ir nežinota, kiek jo pakaktų) folklore įgijo savitų raiškų. Gana plačiai iki šiol žinomas dar XIX a. viduryje Motiejaus Valančiaus „Patarlėse žemaičių“ užfiksuotas posakis: „Wisa buwa, tikt raginama nebuwa“ (VPŽ: 50). Analogiškas posakis ir tokiuose pat kontekstuose buvo vartojamas ir senuosiuose baltarusių vaišių papročiuose (žr. BBK: 144–145). Tą pačią vaišingumo formulę randame ir dainose: *Visko yra, visko yra, Prašymo nebėra. Šiaip žiūrėk, taip žiūrėk – Prašymo nebėra* LTR 3789(100) (Vš 209). Čia pat minėtini vaišių šeimnininkų apdainavimai: gerais, pašlovinimo vertais ir svečius mylinčiais laikomi tik tie, kurie be perstojo *Aplink stalą vaikštineja, Svečių prašinėja* LTR 3498(52).

riančiam, daugiausia negeriančiai, etiketas leidžia tiesiog už apikaklės pilt, arba įduodama stiklinė, neleidžiant jos ant stalo pastatyt, ir mušama į apačią, kad kuklus gėrėjas, nenorįs būt aplaistytas, išgertų ją iki dugno“ (Gobis 1942: 83). Dainos savais būdais prisideda prie perspėjimų ir „bausmių“ užstalės nepaklusniesiems: *Jei nenorit gerti, Eikit namo važiuoti – Senai mano pakinkyti Juodbėriai žirgeliai* LTR 914(606); *O kas šito, o kas šito Stiklelio neišgers, Tos mergelės bernužėlį Vilkelis tur papjaut* LTR 225(710); *Negeria negeria, Kiauradančiai negeria. Kiauradančių ant žiemos Nelaiksim nei vieno, Išvarysim už tuoros* LTR 3444(11); *Neduok, brolyti, Taurėi žydėti, Neduok taurelei Žaliai lapoti. Težyd rugeliai, Težyd kviečeliai Ir telapoja vis qžuolėliai* RD I 80.

Visas aptartas užstalės „bausmių“ arsenalas patvirtina faktą, jog „svečio nugirdymas laikytas vos ne pagrindine svetingumo ir vaišingumo išraiška, prestižine elgsena“ (Stundžienė 2004: 52). Šiai sambūvių laikysenai būdinga ir tai, kad vaišinančiųjų (namų šeimininko, taip pat tai galėjo būti gėrimus į užstalę atnešantys *aloriai* ar stalą prižiūrinčios kviestinės šeimininkavimo patirties turinčios moterys) statusas reikalavo patiems „nepasiduoti“; t. y. per daug neapgirsti, o svečius privaišinti maksimaliai. Pasvalio krašto dainininkė Barbora Petrauskienė, padainavusi dainą „Užgerk mane, mylėk mane“ (Vš 149), prisiminė šeimininkavimo vaišėse patirtis: „Visur eidavau vestuvės šeimininkaut, stalan duot, dainuot. Kartą aš svečius girdau, pas mane uzbonas, klėties raktą įkaitinu, alun įmerkiu, kad putotų. Visi rodžiai geria, let spėju pilt, o man vis alaus nebetenka. Taip aš dainuodama pati nepasigėriau, o visus nugirdžiau“ – LTR 3015(166).

Neatsiejama vaišių gražbylostės dalis – dainuotiniai savitos folklorinės raiškos ir turinio vaišių reikalavimai, kartais išdainuojami vienu svečių, kartais – kaip svečių ir šeimininko susišūkavimai. Atidžiau žvelgiant į tokius susidainavimus, neapleidžia mintis, kad šiuo atveju vaišių dainos pasitelkiamos kaip savita, nuo minėto bendro vaidybiško užstalės šėliojimo neatsiejama, kalba. Ja šventinių sambūrių dalyviai vieni kitiems gali pasakyti kur kas daugiau negu įprastiniais žodžiais ar dialogais. Esminė tokios komunikacijos sąlyga – adekvatus abipusis supratimas. Gėrimų nereikalaujama tiesiogiai. Tam sukurtas išsitas vaišių pristigusių svečių dejonų ir nesėkmių istorijų „naratyvas“, skambantis *uzbono* dugne neva atrasto ar gėrėjo pilvą graužiančio vabalo minėjimais, prašymais paskolinti *kubilėlį*, dūsavimais dėl dainuoti kankinančiai trukdančio išdžiūvusio kaklo ir pan.: *Tetušiuk, galvą skaus, Vabaliukas širdį grauž. Duok arielkos lašeliuką Nuraminti vabaliuką* LMD I 1050(11); *Vabals uzbone, vabals uzbone, Vabals uzbone. Aš pašauksiu Rapolą, Kad išmestų vabalą* [pastaba prie dainos: „Šaukimas atnešti alaus“] LTR 1945(165b); *Susiedeli balundeli, Pažyčiuok kubilėlį, Nuors jis būtų be lankų, Bi iš tamstas rankų* LTR 4636(44); *Nei aš esu girtas, Nei aš esu aklas, Tik dainuoti negaliu, Nes išdžiūvo kaklas* LTR 5310(255); *Dainuočiau – nemoku, Ryliuočiau – neįėgiu, – Ką dainuosiu,*

ką ryliuosiu Tuščiu gurkliu JLD 1435. O ir tiesioginiai dainuotiniai gėrimų prašymai labiau skamba ne kaip svečių reikalavimas jais pasirūpinti, o kaip dėmesio rodymas šeimininkui, kartu kaip privalomasis, sutartinis užstalės ceremonialo veiksmas: *Kur tas mūsų papunėlis, Kad jau tuščias uzbonėlis?* [atnešus alaus dainuoja] *Atsirada papunėlis, Vėl bus pilnas uzbonėlis* LTR 1156(5); – *Tėvai, šnapso nēr, Tėvai, šnapso nēr!* – *Palūkėkit, vaikeliukai, Aš atnešiu akteliuką Ir arielkos buteliuką* [pastaba prie dainos: „Dainuoja vestuvėse ar išgėrime, kai gaspadorius ilgai nestato ant stalo. Svečiai rėkia be perstojos „tėvai“, o jis – „palūkėkit...“] LTR 3174(93). Pacituota pastaba prie dainos atkreipia dėmesį į dar vieną įdomų užstalės *susišnekėjimo dainomis* bruožą. Svečių rėkimas „be perstojos“, o šeimininko (tėvo) atsakinėjimas „Palūkėkit, vaikeliukai...“ išduoda ne tiek norą kuo greičiau užstalėje sulaukti alaus, kiek siautulingą susibūrusiųjų įsisukimą į patį susidainavimą, skonėjimąsi juo galbūt net labiau negu pačiomis vaišėmis, o kartu tą niekaip racionaliai nepaaiškinamą draugėje linksminantis užplūstantį pašėlusį smagumą²⁰.

Turbūt ryškiausiai ir įspūdingiausiai sutartinės komunikacijos prasme dainų ir nuo jų neatsiejamų užstalės laikysenų kalba suskamba vaišių pabaigos ritualuose. Kaip žinoma, svečių nevalia išvaryti, kad ir kiek ilgai jie būtų užsisėdėję (*Tuščias bačkas sustatysiu, Svečių nevarysiu* NS 484). Galima nebent dainomis (žinoma, dainuojamomis ir pačių svečių) padėti jiems susiprasti, kad laikas namo (*Susipraskit, svotuliai, Kas reikia daryce: Važiukite namo, Nor ir nevaryci* LTR 627/1003/), arba pasitelkti sutartinius tradicinius vaišių pabaigos ženklus, iš kurių vienareikšmiškai populiariausio būta ištuštėjusių alaus indų demonstravimo:

Dar dvi dienas [pagrindinėms vestuvių apeigoms jau pasibaigus – *V.I.-Š.*] svečiai pabuvo krūvoje, ir reikia pažymėti tą būdingą dalyką, kad jų nieku gyvu netrikdė, jog per tas dienas sykį jaunieji ir senieji šeimininkai buvo išvykę į šermenis, kur juos kvietė, o

20 Ar tik ne panašų šėliojimą matome Vandos Juknaitės „Šermenyse“ atkuriamame vaikystės dienų įspūdyje apie kaimo vyrų bandymus riksmu užgesinti žibalinę lempą (beje, nuskambančius kaip aliuzija į folklorinius pasakojimus apie tokį stiprų giedojimą ar dainavimą, nuo kurio gesdavusios lempos):

„– Nu, rėkiam! – Vyrų glaudžiai ratu apsidėda stalą, lempą pastato į patį vidurį, iškelia dagtį. – Rėkim, kol užpūsim.

– Po vieną rėksim ar visi kartu?

– Rėkim pirmiau po vieną.

Vyrų po vieną subliauna iš visos gerklės, tačiau lempos liepsna negęsta, tik krūpteli, šokteli. Šokteli į viršų iki pat lubų platus, didžiuliai, kuproti vyrų šešėliai.

– Mėginkim visi kartu!

Vyrų įkvepia oro ir visi kartu kad suriks! Lempos liepsna šokteli aukšty, įsitempia, įsitempia, atitrūksta nuo dagties ir staiga užgęsta.

– Pusdurniai, – sako tamsoje Selenienė.

– Uždekim ir rėkim dar kartą, – atsiliepia tamsoje Selenis. – Kad išeitumėm visai durni“ (Juknaitė 1990: 32).

paskutiniąją dieną – bažnyčionį miestą; kol tada galiausiai atvirai ir aki-vaizdžiai buvo duotas skirstymosi ženklas, iki kurio netgi nedera skirstytis. Būtent, ant stalo radosi bliūdas, kuriame kaip liūdnas stojusios baigmės ženklas gulėjo alaus statinaitės volė. O kad šį hieroglifą, kuris žodžiais išverstas skamba: *Jus vaišinom dosniai iki paskutinio šlako, Dabar tuščia bačkelė, kaipgi patys matot, visi puikiai suprato, veikia parodė išdavos, nesgi svečiai atsisveikino iki paskutinio žmogaus, ir šitaip pasibaigė visos vestuvės (Gizevijus 1970: 164; išretinta cituojant – V.I.-Š.).*

E. Gizevijus ilgą ir, sakytume, lyg demonstratyviai tyčinį svečių užsisėdėjimą vestuvių užstalėje vadina „būdingu dalyku“. Pajudama tik sulaukus lemtingojo ženklo. Antanas Juška vienoje „Svotbinėse dainose“ skelbiamoje dainoje užfiksavo dainiškąjį šios paprotinės realijos atgarsį: *Susirinkęs gaspadorius Visų bačkų vage-lius: – Susipraskit, ponai, svečiai, Kad jau nēr padugnių. Nėra alučio, Anei midučio, Nėra svirne pyragėlio, Nei poskoj sviestelio* JSD 1097. Tiesą sakant, ir šioje situacijoje esama savito simbolinio komunikavimo: nesvarbu, kiek užsisėdėta, lyg ir nedera išeiti neišprašytiems; savo ruožtu vaišinantieji atsakingi už tai, kad išprašymas prasidėtų tinkamiausiu laiku ir būdu. Tai, kad vaišėms besibaigiant būta nerašytos taisyklės nesiskirstyti anksčiau, negu šeimininkai pradės rodyti sutartinius ženklus, patvirtina ir Mikalojus Katkus:

Trečiadienį, sutemus, vestuvinininkai išvažiavo [į „aną šalį“ – V.I.-Š.]. Giminės ir kaimynai puotavo ligi vėlumui. Dar to negana. Ant rytojaus, ketvirtadienį, vėl susirinko išleisti svečių. Gėrė, valgė ir šoko per visą dieną. <...> Namiškiai, nuvargę per tris dienas, dabar maža svečiais tesirūpino; šeimininkė net nuėjo gulti. Pasakyta aloriui, kad visada ant stalo būtų alaus, ir tiek. Svečiai kits kitą ragina: „Gana, eime namo. Be galo nebus galo“. Šeimininkas stabdė svečius: dar alaus esama; kai būsiąs galas, atnešiąs visas volės vietoje alaus ant stalo (Katkus 1965: 160; išretinta cituojant – V.I.-Š.).

Ištuštėjusios alaus statinės volės išnešimą į užstalę, kaip vaišių pabaigos ženklą, papildo ir dar vienas svarbus parodomasis veiksmas – apie vaišių pabaigą svečiams pranešama daužant tuštėjančią (todėl vis skambesnę) statinę:

Pačiame įsismaginimo įkarštyje gaspadorius, kuris taip kantriai visą laiką tempė ir tempė, vilko ir vilko storapilvius alaus ąsočius, staiga kamaroje ima nei iš šio nei iš to skambinti į tuščią bačką, atneša su savim volę (cvikį) į stalą (bet ne demonstratyviai). Alus antrakartis. Aiškiai silpnėsnis. Jau su mielėmis. Drumzlinas. Sveteliai – garbučiai, nors įkvaišę, bet aiškiai supranta, kad negerovė dėsis. Reiks nešdintis namo. Gerasis alutis, reiškia, baigtas (Vaitiekūnas 1935: 284).

Vaišių pabaigos užstalės skambesys specifinis – tai dėl tuštėjimo aidinčių arba kaip kitaip savo „garsus“ keičiančių gėrimų indų skambesys: *Jau stiklinės skamba, Gaspadinė bamba* LTR 73(625); *Gaspadinė nabagėla Labai aimanuoja, Butelėlis striukakalis Jau nebetutuoja*²¹ NS 468; Akivaizdu, kad vaišių pabaigos papročiuose ištuštėjusiems gėrimų indams teikiamas išskirtinis dėmesys ne mažiau ryškus ir dainose. Jose nepraslysta neišdainuota net ir paskutinė minėta paprotinė vaišių pabaigos realija: *Aš išajau priemenelan – Kamaroje baras, Gaspadorius barilkeį Per šonelį ploja* LMD III 45(353). Apskritai šiuo atveju labiausiai dera minėti bene būdingiausią ir populiariausią išskirtinės žaismės kupiną vaišių pabaigos dainą *Einu per kamarą* VŠ 481. Visuose jos variantuose (jų yra gerokai per tris šimtus, be to, šios dainos motyvai dažnai „peršoka“ ir į kitas vaišių dainas) – vienas už kitą spalvingesni ir triukšmingesni svečių neva vogčiomis pasiklausomi arba šeiminingų jiems demonstratyviai parodomi alaus ar degtinės indų (*bačkelės* ir *uzbonėlio*, *plėčkėlės* ir *čerkelės*) aiškinimaisi, kuris iš jų kalčiausias dėl staiga pasibaigusių gėrimų, o kartu ir visų vaišių: *Paklausykit, svetelaičiai, Kas kamaroj dedas: Baras bačka su uzbonu, Plėčka su čerkela. Bačkela uzbonėlį Apkabinus praša: – Vieryk manim, kaip pats savim: Neturiu nė laša. Plėčkela tą čerkelą Pliekė ir taip sakė: – Išviliojai tu iš manęs Paskutinį lašą. O tas girios kubilas Šalij pečiaus dreba: – Kad da svečiai apsinakvos, Bus ir man nelaba* LMD I 341(120).

Tokiu būdu, pasitelkiant simbolinę užstalės gestais ir dainomis grįstą komunikaciją, ne tik deramai išprašomi svečiai, bet ir tinkamai atliekamas visas vaišių ceremonijas.

PORA PASTEBĖJIMŲ PABAIGAI

Vaišių dainose ir tradicinėse užgėrimo-užsveikinimo formulėse taip gausiai ir intensyviai skambantys sveikatos ir įvairiausios gerovės linkėjimai neabejotinai yra dalis bendros, visai švenčiančiajai užstalei būdingos simbolinės orientacijos į ateitį, kuri, kaip rodo pati užstalės prigimtis ir paskirtis, įsivaizduojama (kuriama veiksmis ir linkėjimais) geresnė negu dabartis ar praeitis. Štai kodėl vaišių sambūriai tokie vienareikšmiškai džiugūs. M. Bachtino pastebėjimu, pats šventinės iškilmės momentas tiesiogiai numato, modeliuoja geresnio rytojaus galimybę. Visa tai suteikia ypatingą charakterį pokylių kalbai, „išlaisvintai nuo praeities ir dabarties pančių“ (Бахтин 1990: 316). Bendrame užstalės sambūrių ritualų kontekste vaišių dainos iškyla kaip išskirtinio laisvumo „pokylio kalba“, suburianti bendruomenę nuoširdžiausiais ir

21 Plg. pačiame vaišių įkarštyje itin mėgtos dainuoti dainos *Man pasakė karveliukas* (VŠ 232) variantuose nuolat kartojamą motyvą: *Gersim tūtuosim, Niekam kitam neduosim* LTR 3258(255). *Tūtuo-ti* – daug reikšmių turintis žodis, šiuo atveju galintis reikšti ir *gurgėti* (dėl pilnumo), ir *dainuoti*, ir net *gerti* (LKŽe).

džiaugsmingiausiais balsais skambančiai komunikacijai. Nekyla abejonių, kad varomoji viso šio pašėlusio skambesio jėga buvo pačios geriamosios vaišės – būtent nuo išgerto alaus ar kitų gėrimų kiekio tiesiogiai priklausė kiekvieno sambūrio eiga ir kokybė. Apie tai, kad apsvaigimas nuo alaus (šiuo atveju, savaime suprantama, nekalbama apie ilgainiui suvešėjusį besaikį nusigėrimą) ir dainavimas bei apskritai išraiškingesnis bendravimas ir linksminimasis yra tiesiogiai susiję dalykai, vienaip ar kitaip apie užstalės kultūrą užsimenančiuose tyrimuose paprastai tik prasitariama. Lyg netyčiomis išsprūsta vos viena kita, sakytum, eufemizuota užuomina, kad alus „daro stiprų komunikacinį poveikį“ (Mardosa 2007: 49), arba pacituojami aludarių atsiminimai: „An dainų labai eidavo, anksčiau – ant dainų. Išgeri alaus ir dainuoji“ (Kavaliauskaitė, Sutkaitis 2006: 30). Tai, kad lietuvių užstalėje dainos skambiausiai būdavo užtraukiamos tada, kai „pajuntamas gėrimo poveikis“; kai „alus ar degtinė padaro savo“, ne sykį kartojo nuo seniausių iki visai netolimų laikų jų kalbą ir būdą stebėję ir tyrę svetimšaliai (žr. Šleicheris 1997: 217, 233). Vieša paslaptis, jog kalbėti ar rašyti apie tradicinėje užstalėje nuolat jaustą atpalaiduojantį, frazeologiškai tariant, liežuvius atrišantį, dainas užvedantį alaus poveikį iš šiandieninės neretai bet kokį saiką prarandančios ir savitiksle tampančios vaišių kasdienybės pozicijų lyg ir nepatogu. Būtų gaila, jei, nenorėdami pasijusti ar būti apkaltinti palaiką „žalingus įpročius“, imsime vengti viešai džiaugtis tradicinės užstalės dainininkų gebėjimu jausti saiką ir tikrąją to žodžio prasmę blaviai žvelgti į tai, kas iš tiesų gražu: *Tu apynėli buinių spurgelių, Be tavęs nėra meilių žodelių... Tu apynėli plačių lapelių, Be tavęs nėra skaisčių veidelių...* LTR 2326(704). Akivaizdu, kad dauguma aptartų dainų su visu jų bendruomeniniu gyvybingumu ir žaisme, žvelgiant iš dabarties pozicijų, tėra tolimas kitokios ir su visam mus palikusios lietuvių vaišių kultūros atgarsis. Vis dėlto skambanti užstalė neduoda ramybės kiekvienam ja besidominčiam ir vis primena, kad šventiniai lietuvių sambūriai su visais juos lydėjusiais ritualų ir laikysenų kodais vaidino išskirtinį vaidmenį tradicinėje gyvensenoje, o joje dainuotos dainos tapdavo bendruomeninio solidarumo raiškos priemone. Jos taip pat atveria mums dar menkai tepažintą džiaugsmingąją lietuvių dainų perspektyvą. Belieka pritarti Balio Sruogos minčiai: „Atrodo, lietuvių tautosaka savo gėrimo dainomis galėtų ne tiktai pasigirti, bet ir pasididžiuoti“ (Sruoga 2003: 634).

ŠALTINIAI

- DDŽ – [Simonas Daukantas]. *Dainės Žiamajtiu pagal Žodiu Dajnininku iszraszytas*, Pirmasis Pėdelis, Petropilie, 1846.
- DovD – *Dainos*, Jurgio Dovydaičio surinktos ir skiriamos mokykloms, Kaunas: Spindulys, 1931.
- JLD – *Lietuviškos dainos*, užrašytos par Antaną Juškevičę, Kazanė, t. 1, 2, 1880; t. 3, 1882; antrasis leid.: *Lietuviškos dainos*, t. 1–3, užrašė A. Juška, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954.
- JSD – *Lietuviškos svotbinės dainos*, užrašytos par Antaną Juškevičę ir išspaudintos par Joną Juškevičę, Petropylė, 1883; antrasis leid.: *Lietuviškos svotbinės dainos*, t. 1, 2, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.
- KlvD – *Prūsijos Lietuvių Dainos*, surinko <...> Vilius Kalvaitis, [Tilžė: V. Kalvaitis], 1905.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*: elektroninis variantas, t. I–XX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002, prieiga per internetą: www.lkz.lt.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTRn – *Lietuvių tautosakos rinktinė*, paruošė Ambraziejus Jonynas... [et al.], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954.
- MtG – *Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft*, Bd. 4, Heidelberg, 1894.
- NLV – *Litauische Volkslieder*, gesammelt, kritisch bearbeitet und metrisch übersetzt von G. H. F. Nesselmann, Berlin: F. Dümler, 1853.
- NPrBl – *Neue Preussische Provinzial-Blätter*, Bd. 8, Königsberg, 1861.
- NS – *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje*, Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos, [Helsinki (Ryga), 1912].
- PKD – *Klaipėdiškių dainos*, surinko J. Pakalniškis [A. Bruožis], Vilnius, 1908.
- RD – *Dainos oder Litthauische Volkslieder* gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rhesa, Königsberg, 1825; antrasis leid.: Berlin, 1843; trečiasis leid.: *Liudo Rėzos Dainos*, Kaunas, 1935, d. 1; 1937, d. 2; ketvirtasis leid.: L. Rėza. *Lietuvių liaudies dainos*, Vilnius, [t.] 1, 1958; [t.] 2, 1964.
- V – Vestuvinių dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų kataloge.
- VPŽ – Motiejus Valančius. *Patarles zemaiczniu*, Tilžė, 1867.
- Vš – Vaišių dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų kataloge.

БКБ – Н. Анимеле. „Быт белорусских крестьян“, in: *Этнографический сборник*, вып. 2, Спб., 1854.

LITERATŪRA

- Biržiška Mykolas 1919. *Lietuvių dainų literatūros istorija*, Vilnius: „Žaibo“ spaustuvė.
- Buračas Balys 1993. *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius: Mintis.
- Dambrauskas Karolis 2013. „Apie užstales kaip viešąjį buvimą“, *Bernardinai*, 2013-10-23, prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-10-23-karolis-dambrauskas-apie-uzstales-kaip-viesaji-buvima/109120>, [žiūrėta 2015-10-10].
- Elisonas Jurgis 1935. „Kaimiečių pasisveikinimų ir etiketo formos“, *Tautosakos darbai*, t. I, p. 27–48.
- Gizevijus Eduardas 1970. „Tilžiškių lietuvininkų parvedliavimo aprašymas“, in: *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, vertė Vytautas Jurgutis, Vilnius: Vaga, p. 148–164.
- Glagau Otto 1970. „Lietuvininkų buitės ir būdas“, in: *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, vertė Vytautas Jurgutis, Vilnius: Vaga, p. 228–255.
- Gobis J. 1942. „Aukštaičių vaisės“, *Gimtasai kraštas*, kn. 5, sąs. 30, p. 80–94.

- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2010. „Lietuvių vaišių dainos: klasifikacija ir motyvai“, in: *Lietuvių liaudies dainų katalogas*, kn. VIII: *Vaišių dainos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 11–27.
- Jasiūnaitė Birutė 1999. „Į tavo sveikatą, į mano žvatą! (Tradiciniai vaišių linkėjimai)“, *Lituanistica*, Nr. 2 (38), p. 34–45.
- Juknaitė Vanda 1990. *Šermenys*, Vilnius: Vaga.
- Katkus Mikalojus 1965. *Raštai*, Vilnius: Vaga.
- Kavaliauskaitė Reda, Sutkaitis Tomas 2006. „Naminio alaus gamyba ir vartojimas Šimonių apylinkėje XX a. antrojoje pusėje–XXI a. pradžioje“, *Liaudies kultūra*, Nr. 1, p. 23–34.
- Laurinkienė Nijolė 1990. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*, Vilnius: Vaga.
- Laurinkienė Nijolė 2012. „Alus – apeiginis baltų gėrimas“, *Tautosakos darbai*, t. XLIII, p. 15–32.
- Mardosa Jonas 2007. „Alus bendruomeniniame kaimo gyvenime ir alaus barai sovietmečio miesto kultūroje: sąsajų paieškos“, in: *Alus lietuvių kultūroje: straipsnių rinkinys*, sudarytojai Vigmantas Butkus ir Rūta Stankuvienė, Šiauliai: Lucilijus, p. 43–58.
- Niemi Aukusti Robert 1996. *Lituanistiniai raštai*, sudarė ir iš suomių k. vertė Stasys Skrodenis, Vilnius: Džiugas.
- Ruigys Pilypas 1986. *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*, parengė Vytautas Jurgutis ir Valerija Vilnonytė, vertė Vytautas Jurgutis ir Kazys Eigminas, Vilnius: Vaga.
- Sauka Donatas 1970. *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius: Vaga.
- Sruoga Balys 1927. *Dainų poetikos etidai*, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys.
- Sruoga Balys 2003. *Raštai*, t. 9, kn. I: *Tautosakos studijos, 1921–1947*, parengė Algis Samulionis, Donata Linčiuviene, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Stundžienė Bronė 1999. „Vandens prasmės lietuvių dainose klausimu“, *Tautosakos darbai*, t. XI (XVIII), p. 86–104.
- Stundžienė Bronė 2004. „Iš dainų poetikos: vyno įvaizdis ir jo kontekstas“, *Tautosakos darbai*, t. XX (XXVII), p. 32–56.
- Šleicheris Augustas 1997. „P. Profesorius Schleicherio laiškas sekretoriui apie mokslinės kelionės į Lietuvą rezultatus“, *Tautosakos darbai*, t. VI-VII (XIII-XIV), p. 212–237.
- Šmitienė Giedrė 2000. „Palankumo laikysena (Domicelės Šlapelienės gimtųjų aprašas ir Žemaitės apsakymai)“, *Tautosakos darbai*, t. XII (XIX), p. 179–188.
- Užgėros 1913. „Užgėros Marijampolės apygardoj“, *Mūsų tautinės tverybės žiedai*, Nr. 5–6–7, p. 33–39.
- Ūsaiytė Jurgita 2002. „Dainos apie girtuoklystę“, in: *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 16: *Humoristinės-didaktinės dainos: dainos apie girtuoklystę*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 7–38.
- Vaitiekūnas Vincentas 1935. „Alus (Etnografijai šķikas)“, *Gimtasai kraštas*, Nr. 2 (6), p. 276–285.
- Vaitkevičienė Daiva 2003. „Apeiginis palabinimas“, *Liaudies kultūra*, Nr. 2, p. 8–14.
- Vaitkevičienė Daiva 2004. „Nuliejimas žemei: gėrimo apeigos adresato klausimu“, *Tautosakos darbai*, t. XXI (XXVIII), p. 104–117.
- Vyšniauskaitė Angelė 1989. „Gėrimas lietuvių liaudies ritualuose ir kova su girtavimu“, in: *Ritualas, blaivybė, kultūra*, Vilnius: Mintis, p. 95–122.
- Žemaitė 2001. *Raštai*, t. 2, parengė Aleksandras Šešelgis, Kaunas: Aušra.
- Байбурин А., Топорков А. 1990. *У истоков этикета: этнографические очерки*, Ленинград: Наука.
- Бахтин М. М. 1990. *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*, Москва: Художественная литература.
- Мальцев Г. И. 1989. *Традиционные формулы русской народной необрядовой лирики: исследование по эстетике устно-поэтического канона*, Ленинград: Наука.
- Морозов И. А., Слепцова И. С. 2004. *Круг игры: праздник и игра в жизни севернорусского крестьянина (XIX–XX вв.)*, Москва: Индрик.

The Resonant Table: Drinking-Songs in the Traditional Community Gatherings

VITA IVANAUSKAITĖ - ŠEIBUTIENĖ

S u m m a r y

The article focuses on the traditional Lithuanian drinking-songs that used to particularly flourish and be amply recorded by the folklore collectors in the 19th century and the first half of the 20th century. The prevailing folkloric motives in these songs include the making of the drinks (most frequently, the beer), inviting of the guests and an insistent encouraging them to help themselves, to drink “to the bottom”, praising of the neighbors and relatives, etc. Direct connections of these songs to the verbal formula of the table etiquette, used to wish others good health and prosperity, as well as to the traditional entertainment customs in general are examined. The traditional Lithuanian feasts did not comprise any sufficiently developed toasting tradition that used to play an outstanding role in some other national cultures. Therefore, it is justified to assume that its place was taken instead by the drinking-songs. A significant number of the drinking-songs used to make an integral part of the important community festivals, primarily – of the weddings. Inevitable decline of the festive rituals resulted in related songs finding their way into various community gatherings as mere pieces of entertainment. Such shift in context and purpose of these songs may be attributed to the broader changes taking place in the rituals of social solidarity: from the ancient offerings of drink to the contemporary toasting of each other by the members of the festive gathering. The drinking-songs stand out among other traditional Lithuanian songs in terms of their folkloric imagery, characterized by its peculiar ritual connections, unique hyperboles and specific kind of laughter, and rooted deeply in the traditional festive culture and dynamics of the social communication.

Gauta 2015-11-16